

Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

στοιχεία θεωρίας της αφήγησης



(σημειώσεις για τον εκπαιδευτικό)

*Επιμέλεια σημειώσεων:
Μαρία Παπαλεοντίου
Φιλολόγος - Λειτουργός Π.Ι.Κ.*

Φεβρουάριος 2014

Στοιχεία θεωρίας της αφήγησης¹

περιεχόμενα

1. Θεωρία της αφήγησης

- ο Αφηγηματολογία: όρος, ορισμός
 - ο Αφήγηση: όρος, ορισμός, είδη
 - ο Αφηγητής: διάκριση συγγραφέα - αφηγητή, τύποι αφηγητή, αφηγηματική σκοπιά
 - ο Αφηγηματικοί τρόποι - τεχνικές αφήγησης και λειτουργία τους
 - ο Ο χρόνος στην αφήγηση: εξωκειμενικός - εσωκειμενικός χρόνος, χρόνος ιστορίας - χρόνος αφήγησης, διάκριση ως προς τη χρονική σειρά, τη διάρκεια και τη συχνότητα των γεγονότων
-

2. Αφηγηματολογική προσέγγιση

- ο Διδακτικές δραστηριότητες σχετικά με την αφήγηση (με βάση το προς επεξεργασία κείμενο και πέρα από το κείμενο)
 - ο Σχολιασμός κειμένων από άποψη αφηγηματολογίας - στοιχεία προς επεξεργασία /διερεύνηση κατά τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας
-

¹ Οι σημειώσεις αυτές αποτελούν αναθεωρημένη μορφή παλαιότερου υλικού, το οποίο είχε ετοιμαστεί από την υποφαινόμενη στο πλαίσιο σεμιναρίων επιμόρφωσης που προσφέρθηκαν από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, κατά το χρονικό διάστημα 2000-2007. Συγκεκριμένα, ετοιμάστηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Προϋπηρεσιακής Κατάρτισης εκπαιδευτικών (για σεμινάρια με θέμα τη Διδακτική της Λογοτεχνίας) και προαιρετικών σεμιναρίων με θέμα την αφηγηματολογία. Στο πλαίσιο των ίδιων σεμιναρίων ετοιμάστηκαν από την εισηγήτρια διδακτικές προτάσεις για λογοτεχνικά κείμενα που σχολιάζονται από άποψη αφηγηματολογίας, οι οποίες είναι αναρτημένες στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου: <http://www.pi.ac.cy> > Εκπαιδευτικό υλικό > Εκπαιδευτικό υλικό Λειτουργιών Π.Ι. > Μέση Εκπαίδευση > Λογοτεχνία {για τα κείμενα: «Αλλοφροσύνη» του Γ.Φ.Πιερίδη, «+13-12-43» του Γ. Ιωάννου, «Αριάγνη» του Στρ. Τσίρκα}.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ (όρος T. Todorov - 1969)

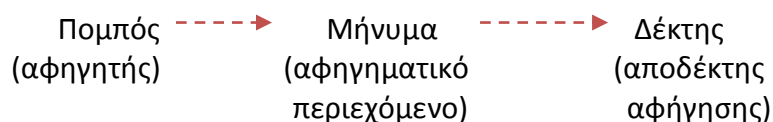
Αποκαλείται έτσι η λογοτεχνική σημειωτική, η οποία αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του γαλλικού δομισμού κατά τα μεταπολεμικά χρόνια. Ορίζεται ως ο λόγος για την αφήγηση, ως η ανάλυση των δομικών συστατικών μιας αφήγησης.

Την επεξεργάστηκαν, κυρίως, οι G. Genette, T. Todorov, D. Kohn, M. Bal. Πρωτοπόρος υπήρξε ο C. Levi-Strauss, ο οποίος επισήμανε σταθερές καθολικές δομές όπου μπορεί να αναχθεί κάθε μύθος ή μυθολογική εκδοχή.

Η θεωρία της αφήγησης αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την περιγραφή ενός αφηγηματικού κειμένου και έμμεσα οδηγεί στην ερμηνεία. Η αφηγηματολογία εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις εγκυρότερες ερμηνευτικές προσεγγίσεις λογοτεχνικών κειμένων.

ΑΦΗΓΗΣΗ

Πράξη επικοινωνίας με την οποία παρουσιάζεται, προφορικά ή γραπτά, μια σειρά πραγματικών ή πλασματικών γεγονότων.



Είδη αφήγησης

- Εννοούμε κυρίως πεζά κείμενα, όχι μόνο λογοτεχνικά αλλά και χρηστικά, όπως είναι το ρεπορτάζ, η υπηρεσιακή αναφορά κτλ.
 - ⇒ Ιστοριογραφία, χρονικογράφημα, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, (αυτο)βιογραφία, επιστολή, χρονογράφημα, μυθιστόρημα, διήγημα, παραμύθι κ.ά.
- Αφηγηματικά κείμενα θεωρούνται επίσης, εκτός από τα πεζά, και το έμμετρο αρχαίο και νεότερο έπος, οι μπαλάντες κ.ά. (ομηρικά έπη, ιπποτικά μεσαιωνικά μυθιστορήματα, κρητικό θέατρο, παραλογές όπως «Του νεκρού αδελφού», «Της Άρτας το γιοφύρι» κ.ά.).

Κατηγορίες αφηγηματικών ειδών²

- i. Αφήγηση πραγματικών γεγονότων (ιστοριογραφία, επιστολή, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία).
- ii. Αφήγηση πλασματικών γεγονότων (παραμύθι, μυθιστόρημα, διήγημα, νουβέλα).
- iii. Μικτή αφήγηση πραγματικών και πλασματικών γεγονότων (ιστορικό μυθιστόρημα, μυθιστορηματική βιογραφία).

² Κάθε είδος αποβλέπει σε ορισμένο σκοπό (πληροφοριακό, διδακτικό, ψυχαγωγικό κτλ.) και γράφεται σε ανάλογο ύφος (επίσημο, οικείο, λογοτεχνικό, επιστημονικό κτλ.).

Διάκριση συγγραφέα – αφηγητή

- Συγγραφέας και αφηγητής δεν πρέπει να συγχέονται, ακόμη και στην περίπτωση πρωτοπρόσωπης αφήγησης, όπου είναι δυνατόν να ανιχνεύονται αυτοβιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα.
 - ⇒ **Συγγραφέας:** είναι πραγματικό πρόσωπο με αληθινή ζωή, υπάρχει έξω από το κείμενο.
 - ⇒ **Αφηγητής:**³ επινοείται από τον συγγραφέα για να πει την 'ιστορία', είναι ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στον συγγραφέα και στον αναγνώστη. Είναι πρόσωπο του κειμένου, υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του πλασματικού λόγου, συνιστά ένα κατασκευάσμα από λέξεις. Πρόκειται για το υποκείμενο ή τον φορέα της αφήγησης, ο οποίος είναι δυνατόν να αφηγείται σε πρώτο /δεύτερο /τρίτο πρόσωπο.

Τύποι αφήγησης

i. Αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο

- Έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας, εξασφαλίζει αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση, της προσδίδει εμπιστευτικό, εξομολογητικό χαρακτήρα (όπως στα πεζογραφήματα του Γ. Ιωάννου).
- Η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο ή η ταυτότητα αφηγητή και ήρωα δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η αφήγηση είναι εστιασμένη στον ήρωα.

ii. Αφήγηση σε δεύτερο πρόσωπο

- Αποτελεί αποστροφή εις εαυτόν, μονόλογο. Το δεύτερο πρόσωπο ουσιαστικά υποκρύπτει ένα «εγώ» (όπως στο έργο του Στρ. Τσίρκα «Η Λέσχη»).
- Είναι πιθανόν να αποτελεί αποστροφή και προς τον αναγνώστη (όπως στα αφηγηματικά ποιήματα του Κ.Π. Καβάφη).
- Προσδίδει δραματικότητα στην αφήγηση.

iii. Αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο

- Αποδίδεται συνήθως με αυτήν η απόλυτη παντογνωσία ή η σχετική γνώση του αφηγητή.
- Δημιουργεί την αίσθηση της αντικειμενικότητας, της αποστασιοποίησης από τα δρώμενα.

³ Σε ένα αφηγηματικό έργο, ο αφηγητής μπορεί να είναι ένας ή και περισσότεροι. Σε πεζά νεοτερικής γραφής μιλάμε συνήθως για αφηγητές, και όχι για αφηγητή.

- ι. **Ανάλογα με το 'ποιος βλέπει' την ιστορία** {προοπτική, εστίαση, αφηγηματική σκοπιά, οπτική γωνία: η θέση από την οποία «κοιτάζει» κανείς - κυριολεκτικά ή μεταφορικά- τα δρώμενα}

α) Αφηγητής-θεός

- Παντογνώστης αφηγητής, «πανταχού παρών και πουθενά ορατός», σύμφωνα με τον Φλωμπέρ (1852). Ξέρει περισσότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας, γνωρίζει ακόμη και τις πιο ενδόμυχές τους σκέψεις. Η απόλυτη γνώση ισοδυναμεί με έλλειψη σκοπιάς, η αφήγηση δεν εστιάζεται σε κανένα πρόσωπο (μηδενική εστίαση).
- Εκφέρεται σε τρίτο γραμματικό πρόσωπο. Συναντάται κυρίως στα ιστορικά κλασικά μυθιστορήματα.
- Υποβαθμίζεται, ιδίως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μέσα σε ένα κλίμα γενικότερης αμφισβήτησης και σχετικότητας.

β) Αφηγητής-άνθρωπος

- Σχετική γνώση μέσα στα όρια του ανθρώπου. Η αφήγηση μάς αποκαλύπτει μόνον όσα γνωρίζει κάποιος δεδομένος ήρωας. Ο αφηγητής συμμετέχει και αυτός στην ιστορία είτε ως πρωταγωνιστής είτε ως αυτόπτης μάρτυρας και αφηγείται συνήθως σε πρώτο πρόσωπο (π.χ. διηγήματα Καρκαβίτσα, Βιζυηνού και Παπαδιαμάντη).
- Η εστίαση είναι εσωτερική και μπορεί να λάβει τις ακόλουθες μορφές:
 - σταθερή εστίαση: ακολουθεί την οπτική γωνία ενός ανθρώπου (λ.χ. μονόλογος).
 - Μεταβλητή εστίαση: η ιστορία δίνεται διαδοχικά μέσα από την προοπτική πολλών προσώπων (λ.χ. επιστολικό μυθιστόρημα).
 - πολλαπλή εστίαση: το ίδιο γεγονός φωτίζεται πολλές φορές από τη σκοπιά διαφορετικών προσώπων (λ.χ. αστυνομικό μυθιστόρημα – π.χ. Ν. Κάσδαγλη «Κεκαρμένοι»).

γ) Αφηγητής-πράγμα

- Σχετική άγνοια αφηγητή, λέει λιγότερα από όσα γνωρίζει ο ήρωας, εξωτερική εστίαση. Πρόκειται για αφήγηση-αίνιγμα, που παραπέμπει στην τεχνική του κινηματογράφου. Αφηγητής-κάμερα, ουδέτερος φακός που καταγράφει απλώς εικόνες στο παρόν (κυρίαρχος ρόλος του Ενεστώτα), χωρίς αναδρομές ή προδρομές και χωρίς να σχολιάζει.
- Συναντάται κυρίως σε μυθιστορήματα μυστηρίου, καθώς και στο γαλλικό "Νέο Μυθιστόρημα" {nouveau roman} - αντιμυθιστόρημα, το οποίο διακρίνεται για την επίπεδη γραφή και την έλλειψη διαλόγων (π.χ. Αλ. Καμού «Ο Ξένος», Ε. Χεμινγκουέι «Λόφοι σαν άσπροι ελέφαντες», Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Γ. Χειμωνάς, Ν. Μπακόλας).

Συνοπτικός πίνακας για τους τύπους του αφηγητή

Αφηγητής-θεός	Απόλυτη παντογνωσία	Μηδενική εστίαση	Αφηγητής > πρόσωπα
Αφηγητής-άνθρωπος	Σχετική γνώση	Εσωτερική εστίαση	Αφηγητής = πρόσωπα
Αφηγητής-πράγμα	Σχετική άγνοια	Εξωτερική εστίαση	Αφηγητής < πρόσωπα

ii. **Ανάλογα με το 'ποιος μιλάει'** {με τη φωνή ποιου ακούμε την ιστορία}

α) Εξωδιηγητικός αφηγητής

- Αφηγητής που τοποθετείται έξω από την ιστορία που διηγείται και που συνήθως αγνοούμε την ταυτότητά του (π.χ. Ιλιάδα του Ομήρου).

β) Ενδοδιηγητικός αφηγητής

- Αφηγητής δευτέρου βαθμού, ο οποίος μπορεί να είναι ένας από τους ήρωες της πρώτης ιστορίας και που αναλαμβάνει να διηγηθεί μια άλλη ιστορία (**μεταδιήγηση**) με ήρωα τον εαυτό του ή άλλα πρόσωπα.
- Πρόκειται για το φαινόμενο εγκιβωτισμού μιας ιστορίας μέσα στην άλλη (π.χ. «Χίλιες και μια νύχτες»). Η διαρκής επανάληψη εγκιβωτισμών αποκαλείται **δομή της αβύσσου**.

- * **Εγκιβωτισμός:** ένθετη ή ενθετική αφήγηση μέσα στην κύρια αφήγηση - π.χ. «Το τρίτο στεφάνι» του Κ. Ταχτσή

Αφήγηση Νίνας

Αφήγηση Εκάβης

iii. **Ανάλογα με τον βαθμό συμμετοχής του αφηγητή στην ιστορία**

α) Ομοδιηγητικός αφηγητής

- Αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο. Ο αφηγητής μετέχει στην ιστορία:
 - Ως κεντρικός ήρωας - **αυτοδιηγητικός αφηγητής** (τεχνική πλαστής αυτοβιογραφίας, π.χ. Στρ. Δούκα «Η ιστορία ενός αιχμαλώτου»).
 - Ως δευτερεύον πρόσωπο (π.χ. στα διηγήματα του Γ. Βιζυηνού).
 - Ως μάρτυρας /θεατής - **αλλοδιηγητικός αφηγητής** (π.χ. Γ. Ιωάννου)

β) Ετεροδιηγητικός αφηγητής⁴

- Αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο. Ο αφηγητής δεν μετέχει καθόλου ως πρόσωπο στην ιστορία που αφηγείται.

⁴ Από τον συνδυασμό των δύο παραπάνω σχέσεων προκύπτουν οι ακόλουθοι τύποι: α) εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής (αφηγητής α' βαθμού που διηγείται την ιστορία στην οποία δεν συμμετέχει, π.χ. Ιλιάδα), β) εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής (αφηγητής α' βαθμού που διηγείται την ιστορία του, λ.χ. αυτοβιογραφία), γ) ενδοδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής (αφηγητής β' βαθμού που διηγείται ιστορίες στις οποίες δεν συμμετέχει, π.χ. η Σεχραζάντ στο «Χίλιες και μια νύχτες»), δ) ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής (αφηγητής β' βαθμού που διηγείται την ιστορία του, π.χ. ο Οδυσσεάς, Οδύσσεια θ'-ιβ').

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

Τρόποι αφήγησης

- Ο αφηγητής οργανώνει και παρουσιάζει το υλικό της αφήγησης με δύο βασικά τρόπους:
 - i. **Κρατώντας τον λόγο**, έτσι που να αφηγείται ο ίδιος τα γεγονότα και να μεταδίδει με πλάγιο ύφος τα λεγόμενα των ηρώων του (διήγησις /telling /summary).
 - ii. **Δίνοντας τον λόγο** στους ήρωές του, πριμοδοτώντας τον διάλογο και "δείχνοντας" τα γεγονότα, όπως συμβαίνει στο θέατρο (μίμησις /showing /scene).
- Η αντίθεση **λέγω /δείχνω** είναι ουσιαστικά η γνωστή από την αρχαιότητα και ρητά διατυπωμένη από τον Πλάτωνα («Πολιτεία» Γ' 392d-394b) και τον Αριστοτέλη («Ποιητική» 1448^α, 20-24) αντίθεση των όρων **διήγησις /μίμησις**. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, όσον αφορά τα ποιητικά είδη, ισχύουν τα ακόλουθα:
 - ⇒ *Δραματική ποίηση* – εξαφάνιση αφηγητή (διά μιμήσεως όλη εστιν).
 - ⇒ *Λυρική ποίηση* – αποκλειστική παρουσία αφηγητή (δί' απαγγελίας αυτού του ποιητού).
 - ⇒ *Επική ποίηση* – παρουσία και απουσία αφηγητή (συνδυασμός αμφοτέρων).
- Η μίμηση /σκηνική αφήγηση κερδίζει συνεχώς έδαφος στη σύγχρονη πεζογραφία.

Τεχνικές αφήγησης

- **Διήγηση:** εξιστόρηση γεγονότων, αφήγηση (ο αφηγητής περιγράφει τι συνέβη με δικά του λόγια ή εκθέτει σκέψεις και συναισθήματα των προσώπων, χωρίς άμεση παράθεση των λόγων τους).
- **Περιγραφή:** λεπτομερής απόδοση, αναπαράσταση τόπων, καταστάσεων και χαρακτήρων.
- **Διάλογος:**
 - Διάλογος σε αφηγηματικό κείμενο, όπου αποδίδεται πιστά ο λόγος των προσώπων (ύφος, ιδίωμα, λεξιλόγιο κτλ.) με τη χρήση παύλας /εισαγωγικών.
 - Θεατρικός διάλογος, όπου απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής και η υπόθεση εξελίσσεται με διαλογικό τρόπο - θεατρική τεχνική (π.χ. «Μνήμη» Στρ. Τσίρκα).
- **Μονόλογος /εσωτερικός μονόλογος** (λόγος χωρίς ακροατή, «ροή της συνείδησης» - ακραία περίπτωση απόσυρσης του αφηγητή).
- **Ελεύθερος πλάγιος λόγος:** πιστή απόδοση από τον αφηγητή σκέψεων και συναισθημάτων ενός προσώπου της ιστορίας σε τρίτο πρόσωπο και σε χρόνο παρελθοντικό. Σύμμειξη του λόγου του αφηγητή και του λόγου των ηρώων.
- **Σχόλιο:** γνώμες, κρίσεις, σχόλια του αφηγητή που οδηγούν σε γενικεύσεις.
- **Εγκιβωτισμός:** ένθετη αφήγηση, ενσωματωμένη σε εκτενέστερη αφήγηση.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ

Ρόλος - λειτουργία του διαλόγου

- ο Προσδίδει στην αφήγηση δραματικότητα, φυσικότητα και ζωντάνια.
- ο Συντελεί στην πειστικότερη διαγραφή των χαρακτήρων - τα πρόσωπα αποκτούν αληθοφάνεια.
- ο Προσιδιάζει στην ανθρώπινη ιδιότητα του αφηγητή, που δεν μπορεί να είναι παντογνώστης. Ο αναγνώστης αντλεί μέσω του διαλόγου πληροφορίες για πρόσωπα και γεγονότα.
- ο Εξυπηρετεί την εξέλιξη της δράσης - προετοιμάζει σκηνές που θα ακολουθήσουν.

Ρόλος - λειτουργία της περιγραφής⁵

- ο Σκιαγραφεί τα πρόσωπα, στήνει το σκηνικό της δράσης και γενικά φωτίζει την αφήγηση με διάφορες άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες.
- ο Συντελεί στη μετάβαση από το ένα αφηγηματικό μέρος στο άλλο.
- ο Προκαλεί αγωνία και αναμονή στον αναγνώστη με την επιβράδυνση της δράσης.
- ο Προσφέρει αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη.

Ηθογραφία προσώπων

- Τα πρόσωπα μιας αφήγησης ηθογραφούνται – ψυχογραφούνται μέσω των ακόλουθων τεχνικών:
 - ⇒ Μέσα από την περιγραφή και τα σχόλια που κάνει γι' αυτά ο αφηγητής.
 - ⇒ Μέσα από τη διήγηση των πράξεών τους.
 - ⇒ Μέσα από τον μονόλογο (ή τον εσωτερικό μονόλογο – ενδοσκόπηση), τον διάλογο και τη σχέση τους με τα άλλα πρόσωπα της αφήγησης.
 - ⇒ Μέσα από τα λόγια και τις κρίσεις των άλλων προσώπων της αφήγησης.
- Ο λόγος των προσώπων είναι δυνατόν να εκφέρεται /αποδίδεται:
 - ⇒ Σε ευθύ λόγο, μέσω του διαλόγου ή του μονολόγου.
 - ⇒ Σε πλάγιο λόγο, εξαρτημένο ή ανεξάρτητο.

⁵ Η περιγραφή αποτελεί στατικό και άχρονο στοιχείο του κειμένου σε διάκριση /αντίθεση με την αφήγηση που θεωρείται δυναμικό στοιχείο του κειμένου. Τα όρια αφήγησης – περιγραφής δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτα.

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ

i. Εξωκειμενικός χρόνος

- **Χρόνος πομπού**
 - Χρονική στιγμή κατά την οποία ο πομπός (ομιλητής /συγγραφέας) στέλνει το μήνυμά του (αφηγηματικό περιεχόμενο).
- **Χρόνος δέκτη**
 - Χρονική στιγμή κατά την οποία ο δέκτης (ακροατής /αναγνώστης) δέχεται το μήνυμα του πομπού.
- **Χρόνος γεγονότων**
 - Χρονική στιγμή κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα της αφήγησης.

Παράδειγμα εξωκειμενικού χρόνου, όσον αφορά τα ομηρικά έπη:

Χρόνος πομπού	Χρόνος γεγονότων	Χρόνος δέκτη
8 ^{ος} αιώνας π.Χ.	12 ^{ος} αιώνας π.Χ.	Οποιαδήποτε εποχή

ii. Εσωκειμενικός χρόνος

- **Χρόνος ιστορίας - «αφηγημένος»**
 - Χρονικά όρια μέσα στα οποία εκτυλίσσονται τα γεγονότα που συνιστούν την ιστορία (story) της αφήγησης. **Πραγματικός χρόνος**, πρόκειται για τη φυσική διαδοχή, τη χρονική ακολουθία με την οποία έγιναν τα γεγονότα.
- **Χρόνος αφήγησης - «αφηγηματικός»⁶**
 - Χρονική σειρά με την οποία παρουσιάζονται και διαρθρώνονται τα γεγονότα κατά την πορεία της αφήγησης. Πρόκειται για την ακολουθία των γλωσσικών σημείων που αναπαριστά τα γεγονότα αυτά. Ουσιαστικά ο χρόνος της αφήγησης είναι **ψευδοχρόνος** – νοείται ως ο χώρος που καταλαμβάνει το κείμενο πάνω στο χαρτί.

⁶ Ο χρόνος της αφήγησης κατά κανόνα δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας. Υπάρχει συνήθως διαφορά ως προς τη χρονική σειρά, διάρκεια και συχνότητα των γεγονότων. Μια ιστορία μπορεί να παρουσιάζεται σε ένα κείμενο από την αρχή της ή από τη μέση ή από το τέλος. Όταν η αρχή της αφήγησης συμπίπτει με την αρχή της ιστορίας, τότε χρησιμοποιούμε τον όρο *ab ovo*. Όταν η αφήγηση αρχίζει από τη μέση της ιστορίας, χρησιμοποιούμε τον όρο *in medias res*.

ΧΡΟΝΟΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ (ΧΑ) - ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΧΙ)

i. Ως προς τη σειρά /τάξη {η σχέση ανάμεσα στη χρονική διαδοχή των γεγονότων στην ιστορία και τη διάταξή τους στο κείμενο}

- **Ευθύγραμμη σειρά** - χρονική ακολουθία.
- **Αναχρονία** - παραβίαση χρονικής σειράς, ασυμφωνία ΧΙ και ΧΑ:
 - ο **Ανάληψη (flashback)**: αναδρομική αφήγηση γεγονότων που είναι προγενέστερα από το σημείο της ιστορίας όπου βρισκόμαστε.
 - ο **Πρόληψη (flashforward)**: πρόδρομη αφήγηση που ανακαλεί εκ των προτέρων γεγονότα, τα οποία στην ιστορία θα διαδραματιστούν αργότερα (προοικονομία).

ii. Ως προς τη διάρκεια {η σχέση ανάμεσα στη διάρκεια των γεγονότων της ιστορίας (ώρες, μέρες, μήνες, χρόνια) και στην ψευδο-διάρκεια της εκφώνησής τους στην αφήγηση, την έκταση δηλαδή του κειμένου}

- **Επιτάχυνση (ΧΑ < ΧΙ)**
 - ο **Έλλειψη**: παράλειψη τμήματος της ιστορίας.
 - ο **Περίληψη**: πύκνωση, σύνοψη, σύντομη απόδοση τμήματος της ιστορίας (π.χ. ο ομηρικός Οδυσσέας στο νησί των Φαιάκων αφηγείται μέσα σε λίγες ώρες το μεγαλύτερο μέρος των περιπετειών του). Η πιο συνοπτική αφήγηση είναι η ρήση του Καίσαρα “veni, vidi, vici”.
- **Επιβράδυνση (ΧΑ > ΧΙ)**
 - ο **Παύση**: σταματά η εξέλιξη της ιστορίας (περίπτωση περιγραφής /σχολίου).
 - ο **Επιμήκυνση**: εκτεταμένη, διεξοδική αφήγηση - κάποτε και σε πολλές σελίδες - γεγονότων που διαρκούν ελάχιστες στιγμές (π.χ. στο έργο του Κ. Θεοτόκη «Οι σκλάβοι στα δεσμά τους» παρουσιάζεται σε εκτενή κεφάλαια μία δεξίωση).
- **«Σκηνή» (ΧΑ = ΧΙ)**
 - ο **Διάλογος /μονόλογος**: ίδια διάρκεια όπως και στην περίπτωση που θα εκφωνούνταν πραγματικά από τα πρόσωπα.

iii. Ως προς τη συχνότητα {η σχέση ανάμεσα στις φορές που ένα γεγονός εμφανίζεται στην ιστορία και τις φορές που αυτό αναφέρεται στο κείμενο}

- **Μοναδική αφήγηση**: αφήγηση μία φορά αυτού που έγινε στην ιστορία μία φορά.
- **Επαναληπτική αφήγηση**: αφήγηση περισσότερες από μία φορές αυτού που συνέβη στην ιστορία μια φορά. Όχι πανομοιότυπη επανάληψη αφήγησης, αλλά υφολογικές διαφορές και παραλλαγές ως προς την εστίαση (π.χ. σε αστυνομικά μυθιστορήματα - βλ. το έργο του Φ. Ταμβακάκη «Τα τοπία της Φιλομήλας»).
- **Θαμιστική αφήγηση**: αφήγηση μία φορά αυτού που έγινε χ φορές (π.χ. στο έργο της Μ. Λυμπεράκη «Τα ψάθινα καπέλα»).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ

I. Με βάση το προς επεξεργασία κείμενο

- ο Επισήμανση των περιγραφικών στοιχείων και της λειτουργίας τους στο κείμενο.
- ο Επισήμανση του ιδιαίτερου λεξιλογίου και ύφους των προσώπων.
- ο Προσθήκη διαλόγου /μονολόγου σε κείμενο όπου υπάρχει μόνο διήγηση.
- ο Συγγραφή θεατρικού διαλόγου με αφόρμηση το κείμενο (σκηνοθετικές οδηγίες).
- ο Μετατροπή διαλόγου σε διήγηση ή περιγραφή.
- ο Μετατροπή πλαγίου λόγου σε ευθύ και αντιστρόφως.
- ο Αλλαγή αφηγηματικής σκοπιάς (π.χ. μηδενική εστίαση \longleftrightarrow εσωτερική).
- ο Αλλαγή της αρχής ή /και του τέλους της ιστορίας.
- ο Επέκταση της ιστορίας – οι μαθητές να φανταστούν τη συνέχεια.
- ο Τοποθέτηση γεγονότων σε κανονική χρονική σειρά, όπου υπάρχουν αναχρονίες.
- ο Παρεμβολή αναδρομών /προδρομών, όπου υπάρχει χρονική ακολουθία.
- ο Πύκνωση /επέκταση χρόνου αφήγησης (συνοπτική αφήγηση \longleftrightarrow εκτεταμένη).
- ο Αλλαγή χρόνου ιστορίας (παροντικός χρόνος \longleftrightarrow παρελθοντικός).

II. Δημιουργικές δραστηριότητες πέρα από το κείμενο

- ο Συγγραφή διηγήματος με δοσμένα ή όχι τα δομικά του στοιχεία (θέμα, τόπος, χρόνος, πρόσωπα).
- ο Συγγραφή μιας ιστορίας για την οποία καθορίζεται το ύφος (σοβαρό - επιστημονικό, οικείο - χιουμοριστικό κτλ).
- ο Προφορική ή /και γραπτή αφήγηση με βάση δοσμένες λέξεις (βλ. και φανταστικό διώνυμο - Gianni Rodari, Γραμματική της φαντασίας).
- ο Αφήγηση γνωστού μύθου / ιστορίας μέσα από ταύτιση με έναν ήρωα της ιστορίας.
- ο Αφήγηση ιστορίας μέσα από εικόνες σε κανονική σειρά /ανακατεμένες.
- ο Αφήγηση με βάση κάρτες ή «τραπουλόχαρτα» όπου αναγράφονται μοτίβα ή τίτλοι παραμυθιών, μύθων, δημοτικών τραγουδιών (βλ. και «λειτουργίες» παραμυθιών, Vladimir Propp).

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΒΑΣΕΙ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

στοιχεία προς διερεύνηση /επεξεργασία, σε απλή διατύπωση

Αφηγητής

- ο Ποιος μας λέει την ιστορία, ποιος μιλάει και σε ποιο πρόσωπο; Πώς λειτουργεί η αφήγηση στο κάθε πρόσωπο; (πρώτο πρόσωπο - εξομολογητικός χαρακτήρας/ δεύτερο πρόσωπο - δραματικότητα / τρίτο πρόσωπο - αντικειμενικότητα).
- ο Συμμετέχει ως πρόσωπο ο αφηγητής στην ιστορία ή όχι; Εάν συμμετέχει, ποια είναι η ιδιότητά του; (κεντρικός ήρωας / δευτερεύον πρόσωπο / αυτόπτης μάρτυρας).
- ο Ποιος «βλέπει» κυριολεκτικά ή μεταφορικά τα δρώμενα και από ποια αφηγηματική σκοπιά (οπτική γωνία / εστίαση); Ο αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας ή πολλά πρόσωπα; Η εστίαση είναι μηδενική (απόλυτη παντογνωσία), εσωτερική (σχετική γνώση) ή εξωτερική (σχετική άγνοια);

Αφηγηματικοί τρόποι /τεχνικές

- ο Πώς παρουσιάζεται το υλικό της αφήγησης, το αφηγηματικό περιεχόμενο; (μέσω διήγησης /μίμησης /μικτού τρόπου)
- ο Ποιες αφηγηματικές τεχνικές είναι δυνατόν να χρησιμοποιήσει ένας συγγραφέας; (διήγηση /περιγραφή /σχόλιο αφηγητή /μονόλογο - εσωτερικό μονόλογο /διάλογο - θεατρικό διάλογο /ελεύθερο πλάγιο λόγο /εγκιβωτισμένη αφήγηση). Τι εξυπηρετούν και πώς λειτουργούν οι συγκεκριμένες τεχνικές;
- ο Μέσω ποιων τεχνικών ηθογραφούνται - ψυχογραφούνται τα πρόσωπα; (μέσα από την περιγραφή τους /τη διήγηση πράξεών τους /τον μονόλογό τους /τον διάλογό τους με άλλα πρόσωπα)
- ο Πώς αποδίδεται ο λόγος των προσώπων; (σε ευθύ λόγο μέσω διαλόγου ή μονολόγου /σε εξαρτημένο πλάγιο λόγο /σε ανεξάρτητο πλάγιο λόγο)

Ο χρόνος στην αφήγηση

- ο Διάκριση εξωκειμενικού - εσωκειμενικού χρόνου
- ο Διάκριση χρόνου ιστορίας - χρόνου αφήγησης
- ο Πώς αρχίζει η αφήγηση; (από την αρχή /τη μέση /το τέλος της ιστορίας;)
- ο Χρονική σειρά (η χρονική σειρά είναι κανονική, ευθύγραμμη ή παραβιάζεται με αναχρονίες, αναδρομές δηλαδή και πρόδρομες αφηγήσεις;)
- ο Διάρκεια (η αφήγηση είναι συνοπτική - πυκνή ή διεξοδική - εκτεταμένη;)
- ο Συχνότητα (ένα γεγονός που συνέβη μία φορά στην ιστορία με ποια συχνότητα αναφέρεται στην αφήγηση; Αναφέρεται μια φορά ή επανέρχεται στην αφήγηση; Επαναλαμβάνεται πανομοιότυπα ή παραλλαγμένα και τι εξυπηρετεί αυτό κάθε φορά;)

Ενδεικτική βιβλιογραφία

{πηγές για την ετοιμασία των σημειώσεων}

- Βελουδής, Γ. (1994). *Γραμματολογία. Θέματα λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Culler, J. (2000). *Λογοτεχνική θεωρία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Genette, G. et al. (1987). *Τα όρια της διήγησης* (μτφρ. Ε. Θεοδωροπούλου). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Καψωμένος, Γ. Ερ. (2003). *Αφηγηματολογία*. Αθήνα: Πατάκης
- Μαρκαντωνάτος, Γερ. (1996). *Βασικό λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Massimo, P. (1994). *Δοκίμια Αφηγηματολογίας* (επιμ. Σ.Ν. Φιλιππίδης). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης {βλ., κυρίως, σ. 44 κ. εξ. «Στην οδό προς τον ελεύθερο πλάγιο λόγο»}
- Μηλιώνης, Χρ. (1991). *Με το νήμα της Αριάδνης*. Αθήνα: Σοκόλης {βλ., κυρίως, σελίδες 11-29 «Βασικές αρχές για τη διδασκαλία της πεζογραφίας»}
- Μουλλάς, Παν. (1992). *Παλίμψηστα και μη*. Αθήνα: Στιγμή {βλ., κυρίως, σελίδες 129-144 «Οι μεταμορφώσεις του αφηγητή»}
- Παγανός, Γ. (1993). *Η νεοελληνική πεζογραφία - θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Κώδικας. {βλ., κυρίως, σελίδες 40-46 «Τεχνικές της αφήγησης»}
- Παγανός, Γ. (1997). Μήτσου Αλεξανδρόπουλου: Το σύννεφο - Θεωρία Λογοτεχνίας και Διδακτική. *Φιλολογος*, 89, 277-286. {βλ., κυρίως, σελίδες 277-279: σύνοψη στοιχείων θεωρίας της αφήγησης}
- Παπαγιώργης, Κ. (1983). Ο παντογνώστης αφηγητής. *Το Δέντρο*, 32, 38-39.
- Παρίσης Ιω. και Ν. Παρίσης. *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. Διαθέσιμο και ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/document/document.php?course=DSG YM-A107&openDir=/4bdaedb5lgm9/4e7097436w8d>
- Stanzel, F.K. (1999). *Θεωρία της αφήγησης* (μτφρ. Κ. Χρυσομάλλη-Henrich). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Τζιόβας, Δ. (1987). *Μετά την αισθητική*. Αθήνα: Γνώση {βλ. ειδικά σελίδες 54-68, *Αφηγηματολογία του στρουκτουραλισμού*, διαθέσιμο και ηλεκτρονικά στο http://users.sch.gr/symfo/sholio/kimena/theoria/1agimimatologia_tziovas.htm }
- Τζιόβας, Δ. (1993). *Το παλίμψηστο της ελληνικής αφήγησης*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Τσατσούλης, Δ. (1997). *Η περιπέτεια της αφήγησης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. {βλ., κυρίως, στο Παράρτημα: «Η τυπολογία του Ζεράρ Ζενέτ για την αφήγηση» (σσ. 469-472) και «Οι τρεις αφηγηματικές κατηγορίες του Ζεράρ Ζενέτ για την ανάλυση του λογοτεχνικού κειμένου» (σσ. 473-486)}
- Φαρίνου-Μαλαματάρη, Γ. (1987). *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη 1887-1910*. Αθήνα: Κέδρος.
- Χρυσομάλλη-Henrich, Κ. (1997). Αφηγηματική τεχνική, αφηγηματικός χρόνος και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της λογοτεχνικής μορφής. *Φιλολογος*, 88, 206-215.

Βλ., επίσης, σχετικά κείμενα σε σχολικά εγχειρίδια (κυρίως βιβλία εκπαιδευτικού):

Έκφραση - Έκθεση. Για το Λύκειο - τεύχος Α' (βιβλίο μαθητή και βιβλίο καθηγητή). Αθήνα: ΟΕΔΒ (ενότητα σχετική με την αφήγηση). Διαθέσιμο στο <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/units/?course=DSGL-A110&id=1907>

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' τεύχος, Α' Τάξη Γενικού Λυκείου, Βιβλίο Καθηγητή. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (α' έκδοση 2008) – διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Ελλάδας, συγκεκριμένα στο: http://www.pi-schools.gr/download/lessons/hellenic/lykeio/neoel_logo/kath_a.pdf Διαθέσιμο, επίσης, στην ηλεκτρονική διεύθυνση του ψηφιακού σχολείου, στο: <http://ebooks.edu.gr/courses/DSGL-A111/document/4e5b63b5pt3d/4e5b63c27hua/4e5b63e1am8g.pdf>

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' τεύχος, Β' Τάξη Γενικού Λυκείου, Βιβλίο Καθηγητή. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (α' έκδοση 2008) – διαθέσιμο στο: http://www.pi-schools.gr/download/lessons/hellenic/lykeio/neoel_logo/kath_b.pdf

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' τεύχος, Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου, Βιβλίο Καθηγητή. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (α' έκδοση 2008) – διαθέσιμο στο http://www.pi-schools.gr/download/lessons/hellenic/lykeio/neoel_logo//kath_c.pdf και στο <http://ebooks.edu.gr/courses/DSGL-C131/document/4e5bc0f2pz58/4e5bc199vrbu/4e5c88f4rmlm.pdf>

Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γ' Ενιαίου Λυκείου, θεωρητική κατεύθυνση – θετική κατεύθυνση (επιλογής), Βιβλίο Καθηγητή. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 1999 {βλ. ειδικά: Γλωσσάρι βασικών όρων αφηγηματολογίας - διαθέσιμο στο <http://ebooks.edu.gr/courses/DSGL-C132/document/4e5c93237eke/4e5c932a860n/4e5c94239a0l.pdf> }

Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία - Υποστηρικτικό υλικό για τη διδασκαλία του μαθήματος επιλογής της Β' Ενιαίου Λυκείου - διαθέσιμο στο <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/education/european/index.html>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γραμματολογικά στοιχεία για τη νεοελληνική πεζογραφία

1. Περίοδοι νεοελληνικής πεζογραφίας - τάσεις - εκπρόσωποι

- ⇒ Περίοδος ρομαντισμού - ιστορικού μυθιστορήματος
 - ⇒ Περίοδος ηθογραφίας - νεοελληνικού διηγήματος
 - ⇒ Περίοδος μεσοπολεμικής πεζογραφίας
 - ⇒ Περίοδος μεταπολεμικής πεζογραφίας
-

2. Νεοτερική πεζογραφία

- o Έννοια και περιεχόμενο του όρου νεοτερική πεζογραφία
 - o Αποκλίσεις - ιδιαίτερα χαρακτηριστικά νεοτερικού πεζού λόγου
 - o Ανίχνευση νεοτερικών τάσεων σε πεζογραφικά έργα Ελλήνων λογοτεχνών
 - o Συγκριτικός πίνακας παραδοσιακής - νεοτερικής πεζογραφίας
-

3. Ενδεικτική βιβλιογραφία

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ

1. 1830 - 1880: Περίοδος ρομαντισμού

- Σε γλώσσα καθαρεύουσα γράφεται **ιστορικό, κυρίως, μυθιστόρημα**, κατά μίμηση ξένων προτύπων. Τα θέματα αντλούνται είτε από το πρόσφατο ηρωικό παρελθόν (π.χ. *Η ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασης* του Στ. Ξένου) είτε από τη μεσαιωνική ιστορία (π.χ. *Ο αυθέντης του Μορέως* του Αλ. Ραγκαβή).
- Σε αυτήν την περίοδο ανήκουν και τα μυθιστορήματα του Αλ. Παπαδιαμάντη *Οι έμποροι των εθνών* και *Η γυφτοπούλα*.
- Ωστόσο παρατηρούνται και **ρεαλιστικά φανερώματα** σε ορισμένα έργα (π.χ. *Η Πάπισσα Ιωάννα* του Εμμ. Ροΐδη, *Ο Θάνος Βλέκας* του Π. Καλλιγά, *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι* - ανωνύμου).
- Σταθμό για **μετάβαση** από το ιστορικό μυθιστόρημα στο ηθογραφικό διήγημα αποτελεί το έργο του Δ. Βικέλα *Λουκής Λάρας*.

2. 1880 - 1922: Περίοδος νεοελληνικού διηγήματος

- Δημιουργία εθνικής λογοτεχνίας – στροφή σε ελληνικά θέματα για φρονηματισμό (αυτό ήταν και ο στόχος του διαγωνισμού του περιοδικού *Εστία*).
- **Ηθογραφικό – ψυχογραφικό - κοινωνικό διήγημα** με επιδράσεις, κυρίως, του ρεαλισμού και του νατουραλισμού.
- **Χαρακτηριστικά νεοελληνικού διηγήματος:** μακροβιότητα, εντοπιότητα, εθνοϊδεολογική σκοπιμότητα, ρεαλισμός, νατουραλισμός, λυρισμός, εθιμογραφία – λαογραφισμός, λογοτεχνικός δημοτικισμός, στατικότητα (δεν γράφονται συνθετότερα έργα).
- **Διηγηματογράφοι:** Γ. Βιζυηνός, Αλ. Παπαδιαμάντης, Α. Καρκαβίτσας, Ιω. Κονδυλάκης, Γρ. Ξενόπουλος, Κ. Θεοτόκης, Δημ. Βουτυράς κ.ά.

3. 1922 - 1945: Νεότερη πεζογραφία - του μεσοπολέμου

- Παρατηρείται άνθηση του αφηγηματικού λόγου, η οποία οφείλεται κυρίως στη σταθεροποίηση της πολιτικο-οικονομικής κατάστασης, στην αστικοποίηση και στη διακίνηση ιδεών με τη μετάφραση ξένων λογοτεχνικών έργων.
- Οι συγγραφείς έχουν διαφορετική προέλευση και καταβολές και τα έργα τους διακρίνονται για την **ποικιλία επιδράσεων και ροπών**:
 - ⇒ Πιο κοντά στην παράδοση οι πεζογράφοι του '20.
 - ⇒ Ανανέωση στο ύφος και στη γλώσσα από τη γενιά του '30.
 - ⇒ Εσωτερισμός - ιδιότυπες περιπτώσεις της «Σχολής» της Θεσσαλονίκης.

▪ **Τάσεις μεσοπολεμικής πεζογραφίας:**

- ⇒ Διερεύνηση του αστικού χώρου (*Πανθέοι* - Τ. Αθανασιάδη)
- ⇒ Διερεύνηση του ατομικού και ιδιότυπου στοιχείου (*Γιούγκερμαν* - Μ. Καραγάτση, *Αργώ* - Γ. Θεοτοκά)
- ⇒ Κοσμοπολίτικη τάση (*Η φυλή των ανθρώπων* - Θρ. Καστανάκη, *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν* - Μ. Καραγάτση)
- ⇒ Αντιμιλιταριστικό πνεύμα (*Ζωή εν τάφω* - Στρ. Μυριβήλη, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* - Στρ. Δούκα, *Το Νούμερο 31328* - Η. Βενέζη)
- ⇒ Ενδοσκόπηση εσωτερικής ζωής - εσωτερικός μονόλογος (Στ. Ξεφλούδας, Γ. Δέλιος, Γ. Πεντζίκης, Αλ. Γιαννόπουλος).
- ⇒ Ανανεωμένη γραφή κοντά στον υπερρεαλισμό (Γ. Μπεράτης, Μ. Αξιώτη, Γ. Σκαρίμπας)
- ⇒ Απομάκρυνση από το παρόν και την κοινωνική πραγματικότητα - στροφή σε προσωπικά βιώματα του παρελθόντος ή στο ιστορικό παρελθόν (*Ερόικα /Στου Χατζηφράγκου* - Κ. Πολίτη, *Λεωνής* - Γ. Θεοτοκά)
- ⇒ Στροφή προς τη φύση και παράδοση για αναζήτηση αυθεντικής ζωής (*Πέδρο Καζάς* - Φ. Κόντογλου)
- ⇒ Χαμηλοί τόνοι μικροαστικού χώρου (*Μενεξεδένια Πολιτεία* - Αγγ. Τερζάκη).

{πηγή: Γ. Παγανός, *Η νεοελληνική πεζογραφία*, 1983}

4. 1945 - σήμερα: Σύγχρονη πεζογραφία - μεταπολεμική

- Ανανέωση και διεύρυνση των δυνατοτήτων του αφηγηματικού λόγου.
- Έκφραση, κυρίως, της τραγικής διάψευσης των ελπίδων του μεταπολεμικού ανθρώπου, της σύγχυσης και της αγωνίας του, σε μια γλώσσα τολμηρά ρεαλιστική.
- **Τάσεις μεταπολεμικής πεζογραφίας:**
 - ⇒ Κριτική μελέτη και απεικόνιση της πραγματικότητας και απόδοση κάποτε των πιο αποκρουστικών πλευρών της (Ν. Κάσδαγλης, Κ. Ταχτσής, Αλ. Κοτζιάς, Α. Φραγκιάς κ.ά.).
 - ⇒ Κοινωνικοί και πολιτικοί προβληματισμοί (Δ. Χατζής, Κ. Κοτζιάς, Στρ. Τσίρκας, Σπ. Πλασκοβίτης, Α. Σαμαράκης κ.ά.).
 - ⇒ Φυγή από την πραγματικότητα - καταφύγιο στη λυρική πεζογραφία του κλειστού χώρου (Μ. Λυμπεράκη, Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Εύα Βλάμη, Αγγ. Βλάχος, Γ. Σαράντη).
 - ⇒ Νέες εκφραστικές αναζητήσεις - επιδράσεις από τα νέα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά ρεύματα (Γ. Χειμωνάς, Ν. Μπακόλας κ.ά.).

{πηγή: Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, 1982}

ΝΕΟΤΕΡΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Έννοια και περιεχόμενο

- Ο όρος «νεοτερικός» (ή «μοντέρνος») υποβάλλει μίαν αντίθεση με τον όρο «παραδοσιακός». Δεν υπάρχουν όμως στεγανά και σχηματοποιήσεις με απόλυτη ισχύ. Εξάλλου, «η συνέχεια υπάρχει μέσα στη ρήξη και η ρήξη μέσα στη συνέχεια», σύμφωνα με τον Παν. Μουλλά.
- Το «νεοτερικό κείμενο» αποτελεί ουσιαστικά θεωρητική κατασκευή, γιατί κανένα έργο δεν συγκεντρώνει όλα τα «γνωρίσματα» της νεοτερικής πεζογραφίας.
- Γενικά, θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο νεοτερικός χώρος αποτελεί ένα σύνολο θραυσμάτων, συνιστά τον χώρο του σχετικού, του άλογου στοιχείου, της υποκειμενικής σκοπιάς. Αντιθέτως, ο παραδοσιακός χώρος είναι ο χώρος της ρεαλιστικής αναπαράστασης και του αντικειμενικού πεδίου.
- Προσδιορίζοντας χρονικά την εμφάνιση νεοτερικών τάσεων στη νεοελληνική πεζογραφία, οι μελετητές τοποθετούν το **σημείο τομής στη δεκαετία του '30**, επειδή τότε:
 - ⇒ μεταφράζονται για πρώτη φορά μερικοί από τους σημαντικότερους πρωτοποριακούς πεζογράφους (Μ. Προυστ, Τζ. Τζόυς, Φρ. Κάφκα, Β. Γουλφ).
 - ⇒ το λογοτεχνικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης *Μακεδονικές ημέρες* (1932-1939) στεγάζει και καλλιεργεί νεοτερικές τάσεις. Στο περιοδικό αυτό δημοσιεύονται έντονες συζητήσεις για τον εσωτερικό μονόλογο, μεταφράσεις πρωτοποριακών έργων (π.χ. *Οι δάφνες κόπηκαν* του Ed. Dujardin – μτφρ. Ν. Γ. Πεντζίκη) και κείμενα πεζογράφων της Θεσσαλονίκης (Στ. Ξεφλούδα, Ν. Γ. Πεντζίκη, Αλκ. Γιαννόπουλου, Γ. Δέλιου).
 - ⇒ εκδίδονται ορισμένα έργα τα οποία πιστοποιούν τη συνάφειά τους με τον υπερρεαλισμό, όπως το *Διασπορά* του Γ. Μπεράτη (1930), το *Σόλο του Φίγκαρο* του Γ. Σκαρίμπα (1938) και το *Θέλετε να χορέψομε Μαρία;* της Μ. Αξιώτη (1940).⁷
- **Κυρίως από το '60 και μετά** παρατηρείται μια εκφραστική ανανέωση και πειραματισμοί σε έργα των Στρ. Τσίρκα, Β. Βασιλικού, Ά. Αλεξάνδρου, Κ. Ταχτσή, Ν. Κάσδαγλη, Ν. Μπακόλα, Γ. Χειμωνά κ.ά.
- Την πιο ακραία μορφή νεοτερικής γραφής αποτελεί το **αντιμυθιστόρημα** (γαλλ. Nouveau Roman – «νέο μυθιστόρημα»), με κύρια χαρακτηριστικά την επίπεδη γραφή και την έλλειψη διαλόγου. Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής της γραφής αποτελεί το έργο του Γ. Χειμωνά.

⁷ Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι μεμονωμένη ή προδρομική η παρουσία νεοτερικών τάσεων και δεν υποσκελίζει την παραδοσιακή παραγωγή.

Αποκλίσεις νεοτερικού πεζού λόγου

- Υποτυπώδης πλοκή - αμφισβητείται ακόμη και η ίδια η αφηγηματική νομοτέλεια. Συνήθως, πρόκειται για αυθαίρετη διαδοχή γεγονότων (π.χ. σε έργα των Ν. Γ. Πεντζίκη, Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Γ. Χειμωνά).
- Πρόσωπα αυθύπαρκτα και ταυτοχρόνως λειψά, πρόσωπα-σκιές που δεν νοιάζονται να «ολοκληρωθούν» και να μεταβληθούν σε χαρακτήρες.
- Χρόνος πρισματικός - ψυχολογικός ή συνειρμικός, διαθλασμένος ή κατακερματισμένος - που διασπάται σε ποικίλους χρόνους (π.χ. σε έργα των Στρ. Τσίρκα, Γ. Ιωάννου, Β. Βασιλικού). Ουσιαστικά πρόκειται για τον νεοτερικό χρόνο του αιώνα μας.
- Αφηγητής απογυμνωμένος από τη θεϊκή του παντογνωσία, με γνώση λειψή, σχετική, αβέβαιη. Δεν μιλάμε, συνήθως, για αφηγητή αλλά για αφηγητές (π.χ. *Ακυβέρνητες Πολιτείες* του Στρ. Τσίρκα, *Το τρίτο στεφάνι* του Κ. Ταχτσή). Αυξάνονται έτσι οι οπτικές γωνίες και οι εκδοχές (πολλαπλή αφήγηση - π.χ. *Κεκαρμένοι* του Ν. Κάσδαγλη).
- Γραφή που δίνει την εικόνα ενός πρωτεύοντος συνεχούς - λόγος χαώδης που μοιάζει να ανασύρεται από το υποσυνείδητο προτού αρθρωθεί. Στίξη ουσιαστικά καταργημένη. Δείγματα υπερρεαλιστικής γραφής υπάρχουν στα έργα των Ν. Γ. Πεντζίκη, Γ. Σκαρίμπα, Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Γ. Χειμωνά.
- Εσωτερικός μονόλογος, λόγος χωρίς ακροατή που αποτελεί ροή της συνείδησης. Συναντάται στους πεζογράφους της Θεσσαλονίκης και σε ανανεωμένη μορφή στους Γ. Καχτίτση, Γ. Χειμωνά, Ν. Μπακόλα. Ανιχνεύεται, επίσης, σε έργα των Στρ. Τσίρκα, Γ. Ιωάννου και Κ. Ταχτσή.
- Εξάλειψη διακρίσεων - ορίων ανάμεσα στα λογοτεχνικά είδη. Ποιητικοποίηση πρόζας (Γ. Ιωάννου, Γ. Χειμωνάς). Νέοι όροι στο προσκήνιο: *πεζογράφημα* (Γ. Ιωάννου), *«κείμενο»* (Ν. Γ. Πεντζίκη, Γ. Χειμωνάς), *μονόπρακτο* (Θ. Βαλτινός).
- Απαραίτητη η συμμετοχή του αναγνώστη, ο οποίος αναβαθμισμένος και αναγκαστικά επαρκής αναλαμβάνει τη νοηματοδότηση του κειμένου.
- Έντονη η αυτοαναφορικότητα και η μεταγλωσσική λειτουργία. Το κείμενο αποτελεί έναν προβληματισμό για την ίδια την ύπαρξή του, και, κάποτε, παράγεται μπροστά στα μάτια του αναγνώστη. Σύμφωνα με τον Jean Ricardou, το νεοτερικό κείμενο είναι η περιπέτεια μιας αφήγησης, ενώ το παραδοσιακό είναι η αφήγηση μιας περιπέτειας.
- Αυξημένη η διακειμενικότητα ποσοτικά και ποιοτικά.

{βασική πηγή: Παν. Μουλλάς, Για μια γραμματική του νεοτερικού πεζού λόγου, στο *Παλίμψηστα και μη*, 1992, εκδ. Στιγμή}

Ανίχνευση νεοτερικών τάσεων σε πεζογραφήματα Ελλήνων λογοτεχνών

- ο **Ν. Γ. Πεντζίκης:** ο παλαιότερος συγγραφέας, ο οποίος συγκεντρώνει και τα πιο πολλά νεοτερικά στοιχεία. Τα έργα του παρουσιάζουν λογικά και αφηγηματικά άλματα, και χαρακτηριστικά του υπερρεαλισμού.
- ο **Αλ. Κοτζιάς:** στα έργα του (*Πολιορκία, Μια σκοτεινή υπόθεση, Ο Εωσφόρος*) εκφράζει τα κατοχικά και εμφυλιακά πάθη, χρησιμοποιώντας αντιήρωες και ποικίλες τεχνικές.
- ο **Στρ. Τσίρκας:** στην τριλογία *Ακυβέρνητες Πολιτείες* (*Η Λέσχη, Αριάγνη, Η Νυχτερίδα*) συνταιριάζει τη ρεαλιστική αναπαράσταση με ό,τι καλύτερο του μοντερνισμού: κατάτμηση του αφηγηματικού χωροχρόνου, πολυεστιακή εκδίπλωση του μύθου (μυθιστόρημα-ποταμός, γαλλ. roman-fleuve), εσωτερικός μονόλογος. Υπάρχει τριλογία θεμάτων (έρωτας, πολιτική, Ιστορία), τριλογία προσώπων (Έλληνες, Ευρωπαίοι, Ανατολίτες), τριλογία χώρου (Ιερουσαλήμ, Κάιρο, Αλεξάνδρεια) και τριλογία αφηγητών και αφηγήσεων (σε πρώτο πρόσωπο, σε δεύτερο - εσωτερικός μονόλογος και σε τρίτο).
- ο **Β. Βασιλικός:** στην τριλογία του (*Το Φύλλο, Το Πηγάδι, Τ' Αγγέλιασμα*) ενώ μύθος και πρόσωπα είναι διαφορετικά σε κάθε βιβλίο, ωστόσο συγκλίνουν στον ίδιο συμβολισμό. Τα τρία βιβλία, ουσιαστικά, αποτελούν τρεις φάσεις του ίδιου κεντρικού θέματος.
- ο **Κ. Ταχτσής:** στο μυθιστόρημα *Το τρίτο στεφάνι* χρησιμοποιεί αφήγηση σε ασταμάτητη ροή με πρωθύστερα, παρεκβολές και συναισθηματικές αποστροφές. Ακολουθεί την τεχνική της εγκιβωτισμένης αφήγησης (ένθετη αφήγηση της κυρα-Εκάβης στην αφήγηση της Νίνας). Και οι δύο αφηγήσεις είναι σε πρώτο πρόσωπο. Γράφει σε γλώσσα άμεση, ελεύθερη, χωρίς δεσμεύσεις και αποκρύψεις.
- ο **Γ. Ιωάννου:** τα πεζογραφήματά του αποτελούν βασικά ένα πεζογράφημα σε διαδοχικές φάσεις. Η αφήγησή του είναι μονοεστιακή, ο αφηγητής είναι σχεδόν πάντοτε ο ίδιος (είτε δρων είτε θεατής), ο οποίος συνταυτίζεται με τα βάσανα και τις λαχτάρεις μιας ολόκληρης ομάδας ανθρώπων. Κυρίαρχος είναι ο εξομολογητικός τόνος και ένας έντονος και ευθύβολος ρεαλισμός.
- ο **Μ. Χάκκας:** γράφει μικρά κείμενα σε πρώτο πρόσωπο, σαν είδος μονολόγου, τα οποία αποτελούν συγχρόνως μαρτυρία και διαμαρτυρία για την ελληνική πραγματικότητα. Στο έργο του *Το Κοινόβιο* κυριαρχούν τόνοι ελεγειακοί σε εξημμένη φαντασία που φτάνει ως τις παραισθήσεις.
- ο **Ν. Καχτίσης:** παρουσιάζει τα έργα του σαν αφήγηση τρίτων ή σαν επιστολές και συνδυάζει την ονειρική μορφή του μοντέρνου εσωτερικού μονολόγου με τον ρεαλιστικό τρόπο του παραδοσιακού μυθιστορήματος (κυρίως στα έργα του *Ο Εξώστης, Ο Ήρωας της Γάνδης*).

- ο **Γ. Χειμωνάς:** τα γραπτά του διερευνούν ψυχαναλυτικά τις εσωτερικές πτυχές της συνείδησης και διακρίνονται για τη νεοτερική του γραφή και για πολλά δάνεια στοιχεία από το αντιμυθιστόρημα (π.χ. επίπεδη γραφή, έλλειψη διαλόγων).
- ο **Ν. Μπακόλας:** καλλιεργεί την πεζογραφία του εσωτερικού χώρου, όπου επανέρχονται τα θέματα της μνήμης και του ονείρου (π.χ. στο *Ύπνος θάνατος*), και διακρίνεται για την προσωπική του γραφή. Αφομοιώνει δημιουργικά στοιχεία από το έργο του αμερικανού πεζογράφου Φώκνερ, τον οποίο και μετέφρασε.
- ο **Α. Αλεξάνδρου:** στο έργο του *Το Κιβώτιο*, ο Εμφύλιος μεταστοιχειώνεται σε έναν καφκικό λαβύρινθο με ψυχαναλυτικές, αλληγορικές και μυθολογικές προεκτάσεις. Γραμμένο σαν είδος αναφορών προς έναν άορατο ανακριτή, αποτυπώνει εύστοχα τον παραλογισμό και τη σύγκρουση των καταστάσεων σε μία ιδιότυπη αγχώδη γραφή, η οποία φτάνει σχεδόν ως την κατάλυση της συντακτικής δομής.
- ο **Τ. Γκρίση-Μιλλιέξ:** στο έργο *Και ιδού ίππος χλωρός* σπάζει τα καθιερωμένα εκφραστικά καλούπια. Υποτυπώδης σχεδόν μύθος, αφηγητής-κάμερα που καταγράφει χωρίς σχόλια, κινηματογραφική γραφή, επίμονη αφαίρεση, κρυπτογραφικός λόγος.

{βασική πηγή: Λ. Πολίτη Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, 1982}

Συγκριτικός πίνακας παραδοσιακής - νεοτερικής πεζογραφίας

Παραδοσιακή πεζογραφία	Νεοτερική πεζογραφία
<ul style="list-style-type: none">◦ Ξεκάθαρη μυθοπλασία◦ Ολοκληρωμένοι χαρακτήρες - κεντρικός ήρωας◦ Ένας αφηγητής, συνήθως παντογνώστης◦ Κλασικές τεχνικές: αφήγηση, διάλογος, περιγραφή◦ «Αφήγηση μιας περιπέτειας»	<ul style="list-style-type: none">◦ Υποτυπώδης πλοκή◦ Μη ολοκληρωμένοι χαρακτήρες - αντιήρωες◦ Ένας ή περισσότεροι αφηγητές με ανθρώπινη, σχετική γνώση◦ Προωθημένες τεχνικές: εσωτερικός μονόλογος, εγκιβωτισμένη αφήγηση◦ «Περιπέτεια μιας αφήγησης»

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αγγελάτος Δ., 1993. ...λογόδειπνον... Παραθεματικές πρακτικές στο μυθιστόρημα. Αθήνα: Σμίλη.

Βαγενάς Ν. (επιμ.), 1997. Από τον Λέανδρο στον Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830 - 1880. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Δημητρακόπουλος Φ., 1990. Η πρωτοπορική κίνηση του '30 και το μυθιστόρημα. Αθήνα: Καστανιώτης.

Εκδόσεις Σοκόλη, 1988. Η μεταπολεμική πεζογραφία. Τόμοι 1-8. Αθήνα.

Επιστημονικό Συμπόσιο, 1997. Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995). Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Hawthorn J., 1993. Ξεκλειδώνοντας το κείμενο. Μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας (μτφρ. Μ. Αθανασοπούλου). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Καστρινάκη Αγγ., 1997. Η φωνή του γενέθλιου τόπου. Αθήνα: Πόλις.

Κοτζιάς Αλ., 1982. Μεταπολεμικοί πεζογράφοι. Αθήνα: Κέδρος.

Μερακλής Μ.Γ. 1986. Προσεγγίσεις στην ελληνική πεζογραφία. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μηλιώνης Χρ., 1991. Με το νήμα της Αριάδνης. Αθήνα: Σοκόλης.

Μουλλάς Παν., 1989. Για τη μεταπολεμική πεζογραφία μας. Αθήνα: Στιγμή.

Μουλλάς Παν., 1992. Παλίμψηστα και μη. Αθήνα: Στιγμή.

Μπαλάσκας Κ., 1990. Ταξίδι με το κείμενο. Αθήνα: Επικαιρότητα.

Παγανός Γ., 1983. Η νεοελληνική πεζογραφία - θεωρία και πράξη. Αθήνα: Κώδικας.

Σ.Ε.Κ.Φ., 1991. Οι εισηγήσεις στα συνέδρια ποίησης και πεζογραφίας. Λευκωσία.

Stanzel F. K., 1999. Θεωρία της αφήγησης (μτφρ. Κ. Χρυσομάλλη-Henrich). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Τζιόβας Δ., 1993. Το παλίμψηστο της ελληνικής αφήγησης. Αθήνα: Οδυσσέας.

Τσατσούλης Δ., 1997. Η περιπέτεια της αφήγησης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Vitti M., 1982. Η γενιά του τριάντα. Αθήνα: Ερμής.
